

Silvia Baron Supervielle

A fordítás misztériuma

A fordítás – misztérium. Olyan, mint a tükör, az ablak, a folyó vagy a könyvek, de nem a saját arcunkat látjuk benne, hanem egy idegen arcot. Egyúttal felfedezzük, hogy mi is idegenek vagyunk. Ahhoz, hogy e tevékenységre vállalkozzunk, titokban valahol hasonlítaniuk kell egymásra.

Ez a hasonlóság nem olyan, mint az ikrek hasonlósága, ellenkezőleg; ezt a hasonlóságot a bensőnkben halljuk, mint egy különös, ismeretlen visszhangot, amikor a könyv lapjait forgatjuk. A szerző által választott forma és írásmód annyiban lényeges, amennyiben azok a szerző lelkét jelenítik meg. Akkor fordítok egy szerzőt, ha beleszeretek a lelkébe. A fordítandó művek kiválasztása egy szerelmi történet; a misztérium mindig hasonló és egyben különböző. Kettő vagyok, és abszolút egyetlen lény.

A fordítás nem csak egy szöveg átültetése egyik nyelvről a másikra abból a célból, hogy olvashatóvá tegyük azon olvasók számára, akik nem ismerik a nyelvet, amelyen íródott. A fordítás egy találkozás története. Az olvasók egy fordítást olvasnak, ami a tenger felszínén lebeg, és ugyanakkor egy másikat, a valódit, láthatatlant, ami a mélyben úszik. (Nagyon szeretem a műfordításokat.) A kettő között megszületik egy hang, és közvetlenül hozzám érkezik. Ennek a hangnak nincs se nyelve, se országa. Csöndesen vándorol egyik határtól a másikig, és örökre idegen marad: ez az író hangja.

Azon gondolkodom, miért fordítanak egyes írók, mások pedig miért nem. Ez utóbbiak azok, akik nem hagyják el az országukat. A költőket csábítja a fordítás. A költemény térbeli alkotás, már születésekor magában foglal minden nyelvet, és közöttük ölt alakot. Anyanyelve a ritmus. Különösen szeretek verset fordítani, úgy érzem, nem a szöveghez nyúlok hozzá, hanem a ritmushoz. A ritmust követve skandalom a hangokat és a szüneteket. Semmi nem tehet boldogabbá. Ahogyan újratekemtem a verssorokat alkotó hangokat és jeleket, önmagammat is újratekemtem.

A szerző nem választhatja meg sem azt, hogy mit akar mondani, sem a cél érdekében alkalmazott írásmódot. Az üzenet hozza létre a maga jegyeit, és a szerző engedelmeskedik a kifejezésmódnak, melyet magában hordoz, és ami akarata ellenére is előtűnik az üres lapokon. Még ha szeretné is megváltoztatni az üzenetet úgy, hogy más külsőt ad neki, képtelen lenne rá. Akár verset, akár prózát ír, ennek a belső kifejezésmódnak van alárendelve, mely inspirálja és vezeti. A fordítás azt jelenti, hogy ezt a kifejezésmódot fordítjuk, nem pedig azt, hogy egyik nyelvről a másikra váltunk. Az eredeti verzió kétségkívül átalakul, de ha jól munkálkodik a fordító, sokkal inkább ezt a kifejezésmódot, a szerző univerzumát fordítja, mintsem azt a módot, ahogyan az kiválasztja és elrendezi a szavakat. A fordítás azt jelenti, hogy a szerzőt fordítjuk, nemcsak a nyelvét és a szövegét.

A fordításhoz éppúgy, mint az íráshoz, a betűk, a szótagok hangjait, a szavak hangsúlyait használjuk. Silvina Ocampo argentin író nő mondta: a fordítás

azt jelenti, hogy egyik kupából a másikba öntjük a bort anélkül, hogy azt megváltoztatnánk. Az író, ahogy az argentinok gyakran teszik, angolul kezdett írni, nem azért, mert kétnyelvű volt, hanem egyszerűen azért, mert az felelt meg céljainak, hogy egyik partról a másikra keljen át. Húga, Victoria sok könyvet írt franciául, melyeket azután spanyolra fordított.

Rengeteg, argentin költők műveit tartalmazó könyvvel érkeztem Párizsba. Nem akartam megválni tőlük. Azután egy idő elteltével franciául kezdtem írni. A spanyol számomra túlságosan is zengő nyelv, ezért felcseréltem a franciával. Így könnyebb volt utánozni Geneviève Assé festőnő általam csodált művészetét, mely kijelölte számomra az utat, a szavak helyét az oldalon, a versek helyét a tér közepén. Az írás reflektálhat a festészetre, a tájra, a zenére. Az új nyelven való írás első lépéseitől kezdve éreztem, hogy ez felel meg nekem. Nem tettem mást, mint hogy folytattam ezeket a rövid, lecsupaszított, az üresen hagyott helyeken félbeszakadt verseket, és az a szerencse ért, hogy azok megjelenhettek.

1989-ben fordítottam Borges *Az összeesküvők* című művét, melyet Jacques Quentin adott ki Genfben, Geneviève Assé illusztrációival. Borges után mesterének, Macedonio Fernándeznek különös világába léptem be. Az Éditions Corti megnyitotta kapuit ismert és ismeretlen szerzők fordításai előtt, és megjelentette Roberto Juarroz *Fragments verticaux* és *Quatorzième poésie verticale* című verseskötetének általam készített fordítását. Kicsivel később Hector Bianciotti barátom biztatására elkezdtem fordítani Silvina Ocampo *Poèmes d'amour désempéré* című kötetét. Ez újabb átkelés volt a másik partra. Ez a könyv, melyet a költőnő elutazásom előtt ajándékozott nekem, duplán értékes volt számomra, mivel Argentínában már nem volt kapható. Majd lefordítottam Alejandra Pizarnik *Oeuvre poétique* és Angel Bonomini *Tours de silence* című kötetét. Nem akarom itt felsorolni azoknak az íróknak a listáját, akikhez közel kerültem, ők bár különböznek egymástól, én mindegyikük iránt ugyanazt a vágyakozást, szenvedélyt éreztem.

Szüksége van-e egy írónak arra, hogy egy személyben kettő legyen? Hogy ne magányosan dolgozzon, hanem egy másik hang társaságában, mely új szót szól? A hang, amelyre vágyunk, talán olyan, mint a tenger hangja. Ha az általam fordított szerzők nem is hasonlítanak egymásra, kifejezésmódjuk egyformán erős vonzódást keltett bennem. Ezt a vonzódást csak a szerelmi vonzódáshoz lehet hasonlítani. Az elfojthatatlan, megfejtethetetlen szerelmi vonzódáshoz. És ez a szerelmi vonzódás bizonyos műveknél az egész életen át tart. Az általam fordított szerzők többsége argentin, akiket gyermekkorom óta szeretek, és akiket gyakran újraolvasok. A bőröndömben keltek át a tengeren, és Franciaországban, majd pedig francia nyelven ébredtek fel.

Később Marguerite Yourcenart fordítottam spanyolra, akinek a szenvedélye a nyelven keresztül az én szenvedélyemet is felébresztette. Ezt bizonyos partitúrák villámcsapásszerű erejével tudnám illusztrálni. Az univerzumaink szemmel láthatóan nem voltak hasonlóak, de a zenét közös hangszer játszotta. Az interpretálás hasonlít a fordításhoz; saját érzékenységéből fakadóan mindenki módosítja kissé a hangokat és a ritmust, de nem nyúl az eredeti partitúra lényegéhez. Fontos, hogy a partitúra minden interpretációban felismerhető legyen. Vajon önmagunk eredeti verziója vagy fordítása vagyunk? Én a második

lehetőség felé hajlok. De bárhogy is álljon a dolog, ez utóbbi az előbbit próbálja meg elmondani. Az ír Samuel Beckett, aki Párizsban lakott, és hol franciául, hol angolul írt, azt mondta, hogy ha belefárad az egyik nyelvbe, a másik nyelven folytatja. Ebből kiindulva úgy vélem, hogy az egyik nyelvről a másikra való áttérés szoros kapcsolatban van a kifejezésmód minden formájával, minden gondolatnyi változásával és a száműzetés minden országával.

Silvia Baron Supervielle (1934) Franciaországban élő argentin író, költő, műfordító. Spanyol és francia nyelven alkot. Irodalmi munkásságáért 2012-ben Jean Arp frankofón irodalmi díjjal tüntették ki, 2013-ban Caillois születésének századik évfordulója alkalmából megkapta a Roger Caillois-díjat.

Max-Pol Fouchet

Majonéz és pillangók

Louise nagynénémnek soha nem sikerült a majonéz.

Az általa készített híg, sárgás lé nem vehette fel a versenyt azokkal a sűrű és lágy krémekkel, amelyekre barátnői joggal voltak büszkék. Mi mégis dicsértük a majonézét, mondván, úgy jó, ahogy van. A nagynéném iránti szeretetből képesek voltunk azt állítani, hogy ilyen folyékonyan jobban átjárja a halak és sült húsát, és a tojáshoz, zöldséghez is sokkal jobban illik. A nagynéném hitt a szavunknak. Dráma a nyilvánvalóvá vált igazságból, és nem kevésbé az el nem hangzott hazugságból születik. A szeretet megtanított bennünket hazudni. Jó szándékból, kitaróan hazudtunk. A nagynéném nem volt hozzászokva a világ gonoszságához, bár az olaj, a tojás, általában az élelmiszerek és az alapelvek gonoszságát el kellett viselnie.

Nagynéném néha közel járt a sikerhez, de gyorsan el is távolodott tőle. Ez igen fájdalmas dolog volt, de nem tehattünk semmit. Az őt ke-

rülgető siker csak arra volt jó, hogy kicsússzon a kezei közül. Mindig volt egy pillanat, amikor a majonéz ropant ígéretes volt, egy pillanat, amikor összeállt, azután valahogy félresiklott a dolog, a majonéz összeesett, a remény elszállt. „A játékszabály!” – mondta ilyenkor a nagynéném, tovább mosolyogva és reménykedve. A remény azt jelentette számára, hogy belenyugszik a jelenbe. Én, az unokaöccse tudtam, hogy igen bölcs, talán a lehető legbölcsebb módja ez a reménykedésnek...

Nagynéném mindig súrolta a sikert, de soha nem érte el, nem ragadta meg. Én rá ütöttem, én is mindig elrontottam a majonézeimet, ez sajnos mindig hirtelen történt, és kevésen múlt. Egészen közel, egy karnyújtásnyira, egy hajszálnyira voltam tőle, hogy a nők, akiket szerettem, viszontszeressenek, de a csönd, vagy éppen egy felesleges szó mindig belénk fojtotta a vallomást. Nekem valami különös szemérmesség tiltja, hogy átkeljek a patakon, ha a folyó nem

elég erős hozzá, hogy megállítson. Az oroszántól nem ijedek meg, de a hangyától igen. Fáj, ha rálépek egy százsorszépére, de álmodoztam róla, hogy harcokcsiban teljesítek szolgálatot. Mindig anélkül közeledtem a szerelemhez, hogy szerettek volna, sőt talán anélkül, hogy én magam szerettem volna. Ez az én történetem. A szerelmi történetem...

Mi a nagynénémmel jobban szeretjük a pillangókat annál, semhogy gombostűvel parafa táblára tűzzük, majd üvegdobozba rakjuk őket. Olykor attól a hirtelen vágytól hajtva, hogy megsimogassuk, meg akartuk őket fogni. Ott voltak elérhető közelségben, egy fűszálon, egy virágon, egy fa ágán, behúzott szárnyakkal, leheletvékonyan, összecsucskodva, akár egy könyv. Hüvelyk- és mutatóujjunk már csipeszt formált, ujjaink közeledtek a kiszemelt pillangóhoz. És akkor... Ne hagyják magukat becsapni, a pillangó nem repült el, ám a mi ujjaink szétnyíltak, nem voltak hajlandóak megragadni a pillangót. Nagynéném tudta: a szeretet nem akadályozza meg, hogy egy kis színes por a bőrünkhöz tapadjon, és ebbe a pillangó belepusztuljon.

Igy aztán az élőlények tovább éltek, annál az egyszerű oknál fogva, hogy hagytuk őket tovább élni. A nagynéném megkérdezte: „Emlékszel a tengelicre, amelyet nem zártunk kalitkába?” Mire én: „...és az öreg kutyára, amelyet befogadtunk, azután hagytuk, hogy elmenjen?” Ilyen volt a nagynéném, és engem is arra tanított, hogy ilyen legyek – ez, sajnálatos módon, nem ment minden gyötrelmenélkül. Azt, hogy életünk nem fonódik össze másokéval, hogy az ő méltóságuk is függetlenségükben rejlik, nem tudjuk rögtön elfogadni, némelyek soha nem is fogadják el. Nehezen

ismerjük el mások méltóságát, hajlamosak vagyunk rá, hogy a miénket az ő alávetettségükben találjuk meg. Az embernek természeténél fogva meg kell látnia magát másokban ahhoz, hogy a tükörképében megtalálja létezésének bizonyítékát. Nagynéném szavainak alátámasztására néhány példát említett. Az emberek – mondta – általában jobban kedvelik a kutyákat a macskáknál, mert a kutyák a gazdájuk miatt kóborolnak el, míg a macskák önmaguk miatt. Blanche unokahúgunk akkor szerette meg a macskákat, amikor felfedezte, hogy az ivartalanított macskák engedelmesség tekintetében felérnek a palotapincsikkel. A tengervíz, mint a vitorlás-maketteket is palackba zárhatjuk, és beérhetjük a rabul ejtett óceánnal és hajókkal. A nagynéném erre nem volt hajlandó.

Nála a kalitkákon nem voltak rácsok, az ajtók és ablakok nyitva voltak. Nagynéném segítette a fecskéknek elhagyni azt a helyiséget, ahová szeleburdi módon bepéreltek; felemelte a függönyt, ami nyáron foglyul ejtette a legyeket és a darazsakat. Szabad utat adni, ez volt a szenvedélye.

Mondanom sem kell, ezeket a gesztusokat csakis a szeretet, nem a közömbösség vezérelte. Sokáig emlegette a kiszabadított fecskét. Nem keresztény indíttatásból, és nem is a filozófusok általa nem olvasott írásai miatt cselekedett így, egyszerűen volt érzéke az elbocsátáshoz, és bár soha nem mondta, ennek folyamatosan ezer bizonyítékát és tanújelét adta, még ha csak a tekintetével is, amelyből egy-egy élőlény szökését, eltűnését, útnak indítását olvashattuk ki. Élete olyan hely volt, ahová a teremtmények azért tértek be, hogy erőt gyűjtsenek, mielőtt továbbindulnának. Ő befogadta a vándort, megetette,

majd hagyta elmenni, és addig követ-
te szemmel, míg tekintete és emléke-
zete megengedte. Életét jelekből és
lenyomatokból építette fel.

Olykor a szemében nosztalgia buj-
kált, de ez összhangban volt az ajkán
ülő mosollyal. A nagynéném tudta.
Tudta, hogy a majonéz összeesik,
amikor az ember azt hiszi, hogy öz-
szeállt, hogy nem szabad hozzáér-
nünk a pillangókhoz, hogy a dolgok
kicsúsznak a kezünk közül, amikor
meg akarjuk ragadni őket, és hogy
nem szabad átlépni bizonyos határo-
kat... „Egyszerű evidenciák – mondo-
gatta –, nagyon egyszerűek. Egy óra
alatt rengeteg ilyen láthatunk. Itt van-
nak az orrom előtt, mint a gyűszűm,
ami *majd kiszúrja a szemem*, mégis
percek óta keresem. Nyilván túlsá-
gosan is közel vannak, éppen ezért
rejtettek.”

A halála közeledtével mi, akik sze-
rettük, mellette voltunk. Nagynéném
egy este bizalmasan közölte: „Annyi
embert láttam meghalni, annyi em-
bert... Készen állok, megértem rá.” Ez
az utolsó ige azóta is üldöz. Nagyon
igaz, az ember megéri a halálra.
A halál hatalmába kerít bennünket,
tömegesen jelenik meg körülöttünk.
Azután eljön az idő, amikor már csak
egy híja van...

Amikor még tudatánál volt, az
ágya mellett ülve történeteket me-
séltem neki. Szerette a történeteket,
főleg Assisi Szent Ferenc, kedvelt
szentje történeteit, aki prédikált a
madaraknak, egyezséget hozott létre
a gonosz farkas és a parasztok között,
megénekelte a napot és a holdat.

Kicsit kiszíneztem a legendát, ahogy
tenni szoktam, mert a képzelet se-
gítségével kifejezhetjük mások iránti
szeretetünket, és felderíthetjük őket.
A beteg kedvéért vegyítettem az apok-
rifet és az igazat. Az anekdoták közül
legjobban a tüskebokróról szólót sze-
rette, ezt gyakran kérte.

Ekkor elmondtam neki, sok álta-
lam kitalált részlettel tarkítva, hogy az
önnön lelkével elégedetlen szegény
umbriai ifjú azzal akarta büntetni
magát, hogy a tövisek közé feküdt,
ám azok, amint hozzájuk ért, rózsák-
ká változtak. A nagynéni imádta ezt
a virágot. Egyszer, alig fejeztem be
az elbeszélést, így szólt: „Én is sze-
rettem volna, ha sikerül a majonéz.”
Ez volt az első és egyetlen alkalom,
hogy ezt elpanaszolta. Ami engem, az
unokaöccsét illet, el kell mondanom,
még mielőtt az életem véget érne,
hogy gyakran közel álltam a versírás-
hoz, de...

A nagynéném úgy halt meg, hogy
észre sem vettük. Pedig szerettük vol-
na látni a szemét abban a pillanatban,
amikor végre megadatik neki, végre
az övé lesz valami örök időkre szóló,
valami végleges. Így megtudtuk volna,
létezik-e valami végleges. De nem lát-
tuk a szemét.

A nyitott ablak mögötti kékség-
ben két pillangó röpködött, a júniustól
megrészegült két fehér káposztalep-
ke. Amikor a lepkékre vetett tekin-
tetünket újra a nagynénénkre fordí-
tottuk, abban a rövid pillanatban ő
örökre elment.

Az ember soha nem elég figyel-
mes...

Max-Pol Fouchet (1913–1980) francia író, költő, esszéista, irodalom- és zenekritikus, művészettörténész, etnológus, rádiós és televíziós személyiség. 1982-ben költészeti díjat neveztek el róla, mely minden év októberében kerül átadásra. Az Isère megyei Roussillon településen egy utca viseli a nevét.